

Jaak VALGE*

EESTI VABARIIGI JA NÕUKOGUDE LIIDU MAJANDUSSUHTEDE AASTAIL 1920—1929. ÜLEVAADE HISTORIOGRAAFIAST

Hoolimata sellistest asjaoludest nagu küllaldase ajalise distantsi puudumine iseseisvusaastatel, allikmaterjalide kasutamise võimaluste piiratus Välis-Eesti autorite puhul, Lääne teadlaste huvipuudus ning teadusväliselt kindlaksmääratud kontseptuaalsed raamid NSV Liidus on Eesti Vabariigi ja Nõukogude Liidu majandussuhete uurimisel siiski mõndagi arvestatavat ära tehtud. Järgnevas on iseloomustatud selle probleemi senise uurimise põhisuundumusi ning vaadeldud Eesti Vabariigi ja tema idanaabri majandussuhete kesksemate küsimuste käsitlemist eri ideoloogilistelt positsioonidelt lähtuvate autorite töödes. Mõistagi on käesoleval juhul võimalik nimetada vaid kõige olulisemaid autoreid ning lühidalt iseloomustada nende seisukohti.

Kõnesolevat temaatikat puudutavad tagasisivaatelised kirjutised võib jagada kahte, enamjaolt täiesti vastandlikke arusaamu väljendavasse gruppi: Nõukogude Liidu haldusterritooriumil aastail 1928—1989 ilmuteks ning väljaspool seda aega ja ruumi avaldatuteks.

Esimesi iseloomustades on kasutatud terminit *sovetotsentrism*. Selle termini sisu vajab veidi täpsemat mõtestamist. Nõukogude ajalookäsitlus kujunes välja 1920. aastate lõpul ja 1930. aastate algul marksistlik-leninliku metodoloogia (või fraseoloogia) ühtesulamisel vene konservatiivsete ajaloolaste seisukohtadega. 1934. aastal, pärast Jossif Stalini, Andrei Ždanovi ja Sergei Kirovi kirja «Vigadest NSV Liidu ajaloo interpreteerimisel», glorifitseeriti vanade vene monarhistlike ajaloolaste paljud kontseptsioonid lõplikult. Viimased väljendasid äärmuslikku šovinismi. Marksism-leninism nõudis klassipositsiooni ja parteilist käsitlust, kuulutades kõik teistsugused lähenemisvõimalused juba *a priori* ebaõigeks. Hruštšovi «sula» ei toonud kaasa nõukogude ajalookäsitluse teisenemist. Muudatused seisnesid raamide teatavas laienemises ja väljenduslaadi pehmenemises. Kui anglotsentrism, germanotsentrism (muidugi mitte aastail 1933—1945) või eestikeskus, sedavõrd kui teadusvabadus vastavates maades on olnud erinev NSV Liidust, olid n.-õ. vabatahtlikud, siis sovetotsentrism ligikaudu 60 aasta vältel aga kohustuslik ja selle põhipostulaadid tõestust mittevajavad.

Eesti Vabariiki puudutavad küsimused, eriti aga Eesti ja Nõukogude Liidu poliitilised ja majandussuhted kuuluvad vahest kõige enam moonutatud temaatika hulka. Nende käsitlemisel tuli juhinduda täiesti üheselt kindlaksmääratud kontseptsioonist: Eesti omariiklus ei tohtinud olla loomulik ega seaduspärane, seda pidi näidatama ajutise, ajaloo arengu-loomulika järgi iseenesest kadumisele määratud nähtusena, Eestit aga orgaaniliselt Venemaa külge kuuluvana. Ent orgaanilise seotuse teesiga ei sobinud kokku tegelik Eesti ja Nõukogude Liidu majandussuhete üsna piiratud ulatus. Järelikult tuli viimase selgitamiseks leida subjektiivseid põhjusi. Loomulikult ei saanud viga olla «maailma eesrindlikemas riigis» ning nii pidi loogiliselt jõutama eesti kodanluse või kodanliku valitsuse süüdistamiseni. Teatavasti süvenes NSV Liidus 1920. aastate teisel

* Eesti Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut. 200101 Tallinn, Rüütli 6. Estonia.

poolel «piiratava mentaliteeti» ülespiitsutav propaganda. Nõukogude Liitu kujutati vaenulikest jõududest ümbritsetud kindlusena, millele igal hetkel võidakse kallale tungida. Nagu tõestab Leonid Nežinski¹, oli välise hädaohu ülespuhumine tollal J. Stalinile vajalik hoopis sisepoliitilistel kaalutlustel, eeskätt võimuvõitluses. Teiste riikide kõikvõimalikke samme, mis ei vastanud NSV Liidu huvidele — aga NSV Liidu poliitilised huvid Balti riikide suhtes olid vägagi ambitsioonikad — hakati tõlgendama Nõukogude-vaenulike septsustena. ENSV-s publitseeritud kirjutistest on selles laadis ülima täiuse saavutanud Arnold Koobi «sulaegne» monograafia.²

Lisaks nimetatud mõjuteguritele tuleb seesuguse ajalookäsitluse raamide kujunemist vaadeldes mainida ka NSV Liidus elanud eesti enamlaste, eelkõige Jaan Anvelli ja Hans Pöögelmanni veel enne 1928. aastat ilmunud, äärmuslikelt klassipositsioonidelt kirjutatud töid.³

Kõigest hoolimata leidub Eesti NSV-s töötnud ajaloolaste siinse teemaga haakuvates kirjutistes lisaks probleemide seadmisele ja uute dokumentide käibesse toomisele muudki väärtuslikku. Kohustelike hinnangute ja järelduste väljafiltreerimisel võib eeskätt nii mõnegi üksikküsimuse kohta saada üsna objektiivse pildi.

Eesti Vabariigis ilmus, iseäranis 1920. aastate esimesel poolel, palju päevateemalisi ajaleheartikleid, mille hulgas kompetentsematena võiks märkida Eduard Laamani ja Rudolf Renningu kirjutisi. Nende põhirõhk oli aga rohkem võimaluste prognoosimisel. Juhan Janussoni Eesti majandusarengut käsitlevates raamatutes⁴ on Eesti—Nõukogude kaubandussuhteid puudutatud väga põgusalt, ehkki eriti algusaastate idakaubandusel oli Eesti majandusarengule oluline mõju. Võib-olla on selle üks põhjusi asjaolu, et aastail 1920—1924 idakaubandusega seotud isikute (nende hulgas oli ka prominentseid riigitegelasi) tegevus oli üsna spekulatsiooni-, kohati aga korrupsioonihõnguline. Mitmete Eesti ala majandusarude sidemeid Venemaaga tsaaririigi lõpukümnendel on käsitletud koguteoses «Eesti. Maa. Rahvas. Kultuur» (Tartu, 1926). Globaalsemal tasandil on Eesti võimalusi Venemaaga kauplemisel vaadelnud Edgar Kant⁵, kelle Johan Rudolf Kjelléni geograafiliselt orienteeritud poliitikateooriast (geopoliitilisest teooriast) lähtuvas töös esitatud väited tulevad eraldi vaatlusele.

Välis-Eesti uurijate töödest väärrib omakorda esiletõstmist E. Kanti põhiteesidest juhinduv Karl Inno artikkel.⁶ Ka teiste autorite, nagu Evald Uustalu⁷ ning Ojamaa ja Varmaste⁸ üldkäsitlustes leidub vaadeldava teemaga haakuvaid mõtteid.

Ehkki Eesti ja Läti majandussidemete ulatuslik katkemine endise emamaaga ja teise suurde majandusregiooni integreerumise kiirus kujutavad endast fenomeni maailmamajanduse ajaloos, ei ole Lääne uurijad selle küsimuse vastu huvi tundnud. Euroopa ja maailma majandusajaloo ülevaadetes ning õpikutes leiab Eesti, niisamuti ka Läti märkimist vaid seoses rahaväringu muutustega.

¹ *Нежинский Л.* Была ли военная угроза СССР в конце 20-х — начале 30-х годов. — История СССР, 1990, nr. 6, 23—24.

² *Koop, A.* NSV Liidu ja kodanliku Eesti suhted aastail 1920—1928. Tallinn, 1966.

³ Vt. näit. *Anvelt, J.* Rajariikide majanduslik liit Nõukogude Venemaaga. — Rmt.: Valitud teosed. 3. Tallinn, 1986, 202—204; *Pöögelmann, H.* Leping Nõukogude Liidu ja Läti vahel ja — Eesti. — Rmt.: Valitud teosed. 4. Tallinn, 1980, 99—101.

⁴ *Janusson, J.* Eesti majanduslik areng. Tallinn, 1932; *Janusson, J., Joa, H., Krepp, E., Rannes, A., Asper, V., Reiman, H.* Eesti majandus ja selle areng Eesti iseseisvuse aastail. Tartu, 1937.

⁵ *Kant, E.* Eesti geopoliitilisest ja geoökonomilisest asendist, eriti Venemaa suhtes. Tartu, 1931.

⁶ *Inno, K.* Eesti geopoliitiline ja geoökonomiline asend. — Rmt.: Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas. 2. Stockholm, 1955, 7—15.

⁷ *Uustalu, E.* Eesti Vabariik. Lund, 1968.

⁸ *Ojamaa, H., Varmas, A., Varmas, T.* Eesti ajalugu. Stockholm, 1946.

Nõukogude ajaloolaste ja majandusteadlaste Nõukogude Liidu majandust ja majanduspoliitikat käsitlevad tööd on sotsialismi poliitikonoomia teooria baasil esitatutena ja igati Nõukogude riiki ülistavalt interpreteerituna üsna tülikalt kasutatavad. Peamiselt küll neis esitatud andmete põhjal koostatud Lääne uurijate tööd on nimetatud puudustest vabad. Mainida võiks Maurice Dobb⁹ ja Roger Muntingi¹⁰ raamatuid, kümnekond kordustrukki vastu pidanud Alec Nove'i¹¹ tööd ja tõsisemalt majandusajalooga tegelejate vahest kõige enam pakkuvat E. H. Carr'i ja R. W. Daviesi käsitlust¹². Nõukogude Liidu väliskaubandust on eraldi vaadeldud mitmetes Lääne-Euroopas ja USA-s ilmunud töödes.¹³

Ka Tsaari-Venemaa majandusmudeli eripära vastu, mis muuhulgas määras suuresti Eesti majanduse seisundi omariikluse alguseks, on enam huvi tundnud Lääne uurijad. Põhjalikult ja samas kontsentreeritult on seda vaadeldud Prantsusmaa majandusajaloolane Olga Crisp oma artiklitekogumikus.¹⁴

I. Eesti ala majanduse seisund, arengutegurid ja kaubandussidemed riikliku iseseisvuse eel

Küsimus on oluline määratlemaks omariikluse majanduslikku lähtepunkti ning võimalike sidemete ulatust NSV Liiduga.

Nõukogude Eestis töötanud autorite uurimuste ühisjooneks on lähtumine V. Lenini imperialismi põhitunnuste skeemist ja keskendumine vastavate tunnuste leidmisele Eesti ala arengus. Eesti ala industrialiseerimise viisi vaadeldakse teisejärgulise küsimusena. Eesti majandust näidatakse Venemaa orgaanilise osana, toonitades igati avara idaturu tähtsust. (Tendents ületähtsustada Venemaa positiivset osa Eesti majanduse arengus ilmneb juba 1920. aastate Nõukogude autorite töödes.) Küsimust Eesti majandusharude konkurentsivõimest väljaspool Vene keisririiki, sinse suurtööstuse vajalikkusest, kasust või kohasusest Eestile ei tõstatata.

Esimene seda teemat ulatuslikumalt puudutav uurimus ENSV-s on ilmunud Raul Renteri sulest.¹⁵ Autor mainib küll, et tööstusliku tõusu perioodil forsseeritud tempoga toimunud masinaehitus- ja metallitöötlemistööstuse, tselluloosi- ja paberitööstuse ning väikemas ulatuses ka tekstiilitööstuse areng põhines ülevenemaaliste nõudmiste rahuldamisel ja impeeriumi imperialistlike plaanide teostamisel¹⁶, kuid jõuab siiski järeldusele, et 1913. aastaks saavutatud tööstusliku tasemeni kodanlikus Eestis ei jõutud ja see ületati alles pärast Teist maailmasõda sotsialistliku ülesehitustöö käigus Nõukogude Eestis¹⁷. Kahekümne aasta pikkune kodanliku diktatuuri ajajärk, mil eesti rahvamajandus isoleeriti kunstlikult NSV Liidust, viis eesti suurtööstuse laostumisele.¹⁸

Otto Karma oma Eesti ala tööstuse arengule pühendatud väga sisukas monograafias¹⁹, mille taset, eriti üksikküsimuste käsitlemise puhul, lähe-

⁹ Dobb, M. Soviet Economic Development since 1917. London, 1966.

¹⁰ Munting, R. The Economic Development of the USSR. London, 1982.

¹¹ Nove, A. An Economic History of the USSR. Penguin Books, 1986.

¹² Carr, E. H., Davies, R. W. Foundations of a Planned Economy 1926—1929. London; Melbourne; Toronto, 1969.

¹³ Näit. Baykov, A. Soviet Foreign Trade. Princeton, 1946; Smith, G. A. Soviet Foreign Trade. Organisation, Operations and Policy, 1918—1971. New-York; Washington; London, 1972.

¹⁴ Crisp, O. Studies in the Russian Economy before 1914. London, 1976.

¹⁵ Renter, R. Suurtööstuse tekkimine ja arenemine Eestis XIX ja XX sajandil. Tallinn, 1958.

¹⁶ Samas, 116.

¹⁷ Samas, 117.

¹⁸ Samas, 129.

¹⁹ Karma, O. Tööstuslikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile Eestis. Tallinn, 1963.

mate aasta (kümne)le vältel vaevalt ületatakse, selgitab mõneti täpsemalt, kuivõrd siiski oli tegemist eesti suurtööstusega. Viimase areng Eestis, eriti Tallinnas, oli lähedalt seotud Venemaa rahvamajanduse militariseerimisega.²⁰ Ehkki tööstuslik tõus Esimese maailmasõja eel haaras kõiki tööstusharusid, kaldus raskuspunkt üha enam nendele aladele, millel oli otsene seos sõjaliste ettevalmistustega.²¹ Paberi²² ja tsemendi²³ tootmist soodustasid kõrged kaitsetollid. Siinsete tööstusettevõtete finantseerimisel domineeris Vene ja välismaa kapital. Viimase osa Eestis asuvate ettevõtete aktsiakapitalis hindab O. Karma 50%-le.²⁴ Pole kahtlust, et autor jõudis ka üldistuseni sinise suurtööstuse mittevastavusest Eesti tingimustele. Seesugune konstateering on jäänud aga ridade vahele. Eesti ja Venemaa orgaanilise seose toonitamist on O. Karma vältinud.

Arno Kõörna käsitleb oma monograafias²⁵ ning veelgi üksikasjalikumalt spetsiaalses artiklis²⁶ Eesti ja Venemaa kaubanduslikke sidemeid tsaaririigi lõpukümnenditel ja märgib: «Eesti majanduse arenemine oli orgaaniliselt seotud ülevenemaalise turu nõuete ja vajadustega.»²⁷ Ühtlasi väidab ta, et Eesti kohalik turg oli ülevenemaalise turu lahutamatu osa ja kaubanduslikult sellega täielikult liitunud. Eesti põllumajandustoodang leidis Peterburi näol endale loomuliku turu. Suurem osa Eesti tööstustoodangust, sealhulgas suurtööstuse toodang peaaegu täielikult, suundus Eestist Sise-Venemaale. Esimese maailmasõja eel, seoses tööstusliku tõusuga, suurenes kaubakäive, veelgi enam tihenesid Eesti kohaliku turu sidemed ülevenemaalise turu teiste osadega. See soodustas, kuigi vastuolulises vormis, tootlike jõudude arenemist.²⁸ A. Kõörna esitab ka arvandmeid mitmete kaupade müügist Eestist Venemaale ja vastupidi, kuid arvulisi üldistavaid hinnanguid ei anna.²⁹

Pikemalt vaatleb autor Eesti sadamate osa Venemaa väliskaubanduse vahendamisel, korralikku arvurida nende tähtsuse muutumisest kogu Venemaa väliskaubanduse lõikes aga ei esita. Eesti sadamate tähtsuse langust Venemaa Euroopa-piiri väliskaubanduses väärtuselises väljenduses 8,37%-lt 1900. aastal 4,55%-ni 1913. aastal seletab A. Kõörna Peterburi sadama tähtsuse tõusu kõrval paljude naiivsete või pikemas perspektiivis majanduslikus mõttes teisejärgulist tähtsust omavate põhjustega.³⁰

ENSV ajaloo II köitest (vastava osa autor Georg Lukin) on graafiku ümberarvutamisel võimalik teada saada, et Tallinna (koos Paldiskiga) sadama osakaal Venemaa impordi üldmahus väärtuselises väljen-

²⁰ Samas, 287.

²¹ Samas, 335.

²² Samas, 309—310.

²³ Samas, 319.

²⁴ Samas, 420. Niina Torpan väidab, et 1914. aastal moodustas väliskapital 28% Eesti ala tööstusettevõtete aktsia-osakapitalist. (Torpan H. Монополистический капитал в промышленности Эстонии. (90-е годы XIX в. — 1917 г.). Таллинн, 1984, 172.)

²⁵ Kõörna, A. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni majanduslikud eeldused Eestis. Tallinn, 1961.

²⁶ Kõörna, A. Eesti turu ja kaubanduse arengust ülevenemaalise turu koosseisus aastatel 1900—1913. — TRÜ Toimetised. Majandusteaduslikke töid II. Tartu, 1960, 268—326.

²⁷ Samas, 289.

²⁸ Samas, 301—302.

²⁹ M. Bach märgib, et 90% kogu Eesti tööstustoodangust realiseeriti Vene turul. (Bach M. Политико-экономические взаимоотношения между СССР и Прибалтикой. Москва, 1928, 81.) Sama kordab ka Moissei Sonkin (Сонкин М. Окно во внешний мир. Экономические связи Советского государства в 1917—1921 гг. Москва, 1964, 135). Harald Saarniit hindab Venemaa siseturu osa (Eesti turg kaasa arvatud) Eesti ala vabrikute ja tehaste tööstustoodangu mahutamisel ligikaudu üheksale kümnendikule. (Saarniit, H. Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924). Tallinn, 1958, 13.)

³⁰ Kõörna, A. Eesti turu, 304—306.

duses vähenes 8,5%-lt 1900. aastal 6,6%-le 1913. aastal, ekspordi üldmahus aga 4,3%-lt 1,5%-le.³¹

Edgar Kant esitab vastavate arvudena 9,00% ja 5,70% ning 4,62% ja 1,44%³² ja põhjendab vähenemist kahe olulise teguriga. Esiteks pani Peterburi lähedus end üha enam maksma³³ ja teiseks ilmnis juba ammu enne maailmasõda Vene majandusliku raskuskeskme itta ja kagusse nihkumise tendents³⁴. Erinevalt A. Kõörnast toonitab E. Kant seega, et tegemist oli reeglipärase tagasiminekuga, ning järeldab, et Suur-Siberil (s. t. Venemaal — J. Valge) Baltimaade sadamate kaudu merelepääsemiseks reaalseid geograafilisi ega geökonoomilisi vajadusi ei ole.³⁵ Viimase väite vastuvõetamatuks ongi ilmselt johtunud A. Kõörna teravdatud tähelepanu Eesti sadamate käibe.

Karl Inno lähtub üldjoontes E. Kanti teesist. Analüüsides Tallinna sadama väliskaubandusliku käibe koostist, kirjutab ta, et suhteliselt vähe- ses väljaveos domineeris teravili. Sisseveos domineerinud kivisöe, puu- villa ja raua import oli põhjustatud aga 19. sajandi teisel poolel Venemaa avara turu jaoks tööstusliku proteksionismi mõjul kunstlikult ellukutsu- tud tööstuse (esijoones tekstiilitööstus) ja 20. sajandi algul sõjalis-stra- teegilistel põhjustel loodud tööstuse (esijoones metallitööstus) kui ka Vene laevastiku jaoks toor- ja küttematerjali tarvidusest.³⁶

Jaak Valge on Eesti ala majanduse seisundit Vene keisririigi lõpu- aastatel lühidalt vaadelnud Eesti—Nõukogude majandussuhete võimalusi ja tegelikku käiku käsitlevas artiklis³⁷ ning üritanud selgitada majandus- sidemete iseloomu ja pisut ka siinsel alal väljaarenenud majandusharude konkurentsivõimet väljaspool Vene keisririiki.

II. Eesti—Nõukogude majandussuhted aastail 1920—1922

Need kolm aastat kujutavad endast eriomelisel ajajärku. Usna ulatus- lik ametlik kaubavahetus ja elav transiit Eesti kaudu oli tingitud peami- selt lääneriikide Nõukogude Venemaad osaliselt isoleerivast poliitikast. Eesti majanduspoliitikat mõjutas oluliselt vanade kaubandussidemete restaureerimise lootus ning majandusarengut poollegaalne ja illegaalne äritsemine Venemaal ja Eesti—Nõukogude piiril.

Põhjalikumalt on seda ajajärku käsitlenud Nõukogude Vene ajaloo- lased ja kaasaegsed.

Boriss Stein on 1920. aastate alguse Nõukogude Vene ja Balti riikide majandussuhteid nii tulevikulises kui ka tagasivaatelistes perspektiivis pikemalt puudutanud kahes raamatus.³⁸ Märkinud, et Nõukogude Venemaaga esimesena rahulepingu sõlminud Eesti pidi saama selleks läbimurdeks, mille kaudu Venemaa võis alustada kaupade sisse- ja välja- vedu, väidab ta, et Eesti oli selleks ülesandeks täiesti ette valmistamata. Oma tööstussaadusi (välja arvatud piiratud kogustes paberit ja nahka) Eesti pakkuda ei suutnud. Olulisel määral täitis Eesti siiski vahendaja osa Venemaa ja Euroopa eksportööride vahel, ühest küljest kui transiit- maa ja teisest küljest kui tehingute sõlmimise koht. Vaevalt oli rahu

³¹ Eesti NSV ajalugu kolmes köites. 2. Tallinn, 1963, 485.

³² Kant, E. Eesti geopoliitilisest ja geökonoomilisest asendist, 15.

³³ Samas, 16.

³⁴ Samas, 22.

³⁵ Samas, 24.

³⁶ Inno, K. Eesti geopoliitiline ja geökonoomiline asend, 12.

³⁷ Valge, J. Eesti—Vene majanduslik külgetõmme Eesti omariikluse esimesel aastaküm- nel. Akadeemia, 1991, nr. 8, 1714—1735.

³⁸ Штейн Б. Советская Россия в капиталистическом окружении. (Торговая политика РСФСР). Москва, 1921; Штейн Б. Торговая политика и торговые договоры Советской России 1917—1921 гг. Москва; Петроград, 1923.

sõlmitud, kui Eestisse tulvasid sajad tegelased kõikidest maadest üksteise võidu pakkuma kaupu Venemaa jaoks. Kasutades Nõukogude Venemaa rasket olukorda ja tema esindajate õigusetut seisundit Lääne-Euroopa turgudel, dikteerisid nad oma tingimusi.³⁹ B. Stein toob välja kolm majanduslikku põhjust, mis kallutasid piiririike Nõukogude Venemaaga rahulepingut sõlmima: 1) saada Venemaalt tooret, 2) müüa itta oma tööstustooteid ja 3) vahendada Nõukogude Venemaa transiiti.⁴⁰

Eesti olulist osa Nõukogude Vene majandussidemete vahendamisel lääneriikidega, samuti sinise kommertstegevuse spekulatiivset iseloomu mainib oma töös ka Leonid Krassin.⁴¹

M. Bach (tõenäoliselt on tegemist Boriss Steiniga) seletab oma 1928. aastal (sic!) ilmunud raamatus aga majandussuhete arengut juba mõneti teistmoodi. Märkinud, et blokaadi lõpp võttis Eestilt tema eelistatud seisundi Venemaa ja Euroopa majandussidemete vahendajana⁴², väidab ta, et juba 1922. aastal tõstatas Eesti kodanlus loosungi «Maha suurtööstus!». See loosung olevat pidanud 1) nõrgendada «punasest hädaohtu» ja 2) andma maale odavaid töökäsi.⁴³

Moissei Sonkin mainib oma monograafias, mis on pühendatud Nõukogudemaa püüetele lülitada rahvusvahelisse kaubandusse, et eelnev majanduslik seotus oli üks põhjusi, miks Balti riigid pärast «iseseisvuse» saavutamist hakkasid otsima teid suhete normaliseerimiseks Venemaaga.⁴⁴ Autor hindab majandussidemeid Eestiga ja Eesti kaudu teiste välisriikidega Nõukogudemaaale väga oluliseks.⁴⁵

Valeri Šiškin on Eesti—Nõukogude 1920. aastate alguse majandussuheteid puudutanud mitmes Nõukogudemaa esimeste aastate välismajanduspoliitikat käsitlevas raamatus.⁴⁶ Autor mainib muu hulgas, et aastail 1920—1921 kaotas Nõukogude riik kullablokaadi tõttu kulla vahetamisel välisvaluutaks 45 miljonit kuldrubla. Kõige suuremad spekulatsioonid leidsid aset Tallinnas.⁴⁷

Kui Nõukogude Vene seda perioodi käsitlevate autorite töödes ei esine teesi Eesti püüdest end Nõukogudemaaast või Nõukogudemaa endast majanduslikult isoleerida (erandiks on M. Bachi eespool tsiteeritud väide, millest võib välja lugeda, et pööre Eesti suhtumises toimus 1922. aastal, s. o. millegipärast just siis, kui lääneriigid alustasid Nõukogude Venemaaga elavamalt majanduslikku läbikäimist) ja üldiselt hinnatakse nende aastate majandussuheteid kõigest hoolimata Nõukogude Venemaale vajalikuks ja kasulikukski, siis Nõukogude Eestis töötanud autorid on «kodanluse paljastamisel» läinud kaugemale. Märgid näib olevat maha pannud Gustav Naan, kes kirjutab 1947. aastal ilmunud töös: «Sõjategevuse all kannatas Eesti tööstus vähe (ei saa võrrelda näit. Läti omaga); 1920. a. rahulepinguga sai Eesti kodanlik valitsus VNFS Vabariigilt 15 miljonit kuldrubla. Olid kõik võimalused selleks, et mitte üksi taastada tööstuse ennesõjajaeagne tase, vaid ka seda tõsta. Kuid see oleks olnud võimalik ainult elava kaubavahetuse tingimusel NSV Liiduga. Sellest aga ei tahtnud valitsev kiikk kuuldagi. Kõik, mis oli seotud suure idanaabriga,

³⁹ Штейн Б. Торговая политика и торговые договоры, 98.

⁴⁰ Samas, 100.

⁴¹ Красин Л. Общие условия внешней торговли СССР. — Rmt.: Энциклопедия русского экспорта. I. Москва, 1924, 246.

⁴² Бах М. Политико-экономические взаимоотношения, 56.

⁴³ Samas, 59.

⁴⁴ Сонкин М. Окно во внешний мир, 135.

⁴⁵ Samas, 138.

⁴⁶ Шишкин В. Советское государство и страны Запада в 1917—1923 гг. Очерки становления экономических отношений. Ленинград, 1969; Шишкин В. В. И. Ленин и внешнеэкономическая политика Советского государства (1917—1923 гг.). Ленинград, 1977; Шишкин В. В борьбе с блокадой. Москва, 1979; Шишкин В. Антисоветская блокада и ее крушение. Ленинград, 1989.

⁴⁷ Шишкин В. Советское государство и страны, 222.

tekitas kodanluses kabuhirmu. Hävinegu tööstus, laostugu rahvamajandus — ainult kaugemale «punastest!»⁴⁸

Harald Saarniit väidab, et juba 1920. aastal oli Eesti valitsevate ringkondade eesmärk isoleerida Eesti majanduslikult Nõukogude Venemaast ning luua rahvamassides mulje, nagu oleks majanduslik suhtlemine kodanliku Eesti ja Nõukogudemaa vahel üldse võimatu.⁴⁹ Hoolimata Nõukogude Venemaa tellimuste ja tooraine pakkumisest Eesti tööstusele, olevat kodanlik valitsus 1920. aastal loobunud kaubanduslepingu sõlmimisest. Nõukogude Venemaaga oldi siiski sunnitud majanduslikult suhtlema ajutiste kokkulepete alusel ja Eesti—Nõukogude piiril avatud kaubavahetuspunktide kaudu.⁵⁰ Autor nendib, et aastail 1920—1921 Nõukogude Venemaaga toimunud võrdlemisi elava kaubavahetuse tõttu puudutas sõjajärgne majanduskriis Eesti rahvamajandust 1921. aastal vaid osaliselt.⁵¹

Hiljem (kuni 1990. aastani) Eesti NSV-s ilmunud ja Eesti—Nõukogude suhteid puudutavad käsitlused⁵² ei ole probleemi mõtestamiseks midagi olulist juurde andnud. Edgar Mattisen toob oma monograafias⁵³ Tartu rahule järgnenud majandussidemete kohta käibesse küll mõningaid uusi fakte ja arvandmeid, kuid hinnangud ja järeldused (välja arvatud mõned, mis oleksid nagu teise autori poolt tema raamatusse kirjutatud) kannavad eelnenud ajalookäsitluse pitserit.

Jüri Ant kajastab oma 1990. aastal ilmunud raamatus Eesti 1920. aasta ühiskondlik-poliitilist õhustikku täiesti teises laadis. Autor märgib, et pärast rahulepingu sõlmimist võib arvamused võimaluste suhtes Venemaaga kauplemise kohta grupeerida kolme rühma: ühed olid peamiselt pessimistlikult meelestatud igasuguse läbikäimise võimalustes Venemaaga; teised nägid Eestit ainult Venemaa transiidikanalina ja kolmandad pidasid Venemaad põhjatuks auguks, kuhu läheb iga kaup piiramatul hulgal, eriti selline kaup, mida mujal kusagil ei õnnestu realiseerida.⁵⁴ Isidor Gukovski juhitud kaubandusdelegatsiooniga hakkasid mitmed äri- mehed kontakti otsima juba selle saabumise esimestest päevadest. Kõige optimistlikumate Eesti ärimeeste lootused küll ei täitunud, tekkis ka mitmeid mõlemapoolseid raskusi, kuid huvi asja vastu ja hea tahe aitasid paljustki üle saada.⁵⁵ J. Ant mainib ka mitmeid Eesti valitsuse samme vastastikuste majandussuhete kiiremaks parandamiseks.⁵⁶ Kokkuvõttes hindab autor 1920. aasta majandussuhteid edukaks.⁵⁷ Autor on toonud teaduslikku käibesse mitmeid uusi dokumente. Võib-olla oleks tolle aasta olustik täpsemalt edasi antud siis, kui J. Ant oleks suuremat tähelepanu pööranud ka äritsejate ning salakaubitsejate tegevusele.

III. Eesti—Nõukogude majandussuhted aastail 1923—1929

Kui esimesel kolmel aastal pärast Tartu rahulepingu sõlmimist olid kaubandussidemed Eesti ja Nõukogude Venemaa vahel suhteliselt ulatuslikud, siis aastail 1923—1929 moodustasid need vaid 6—7% Eesti väliskaubanduskäibest. Seega võiks üheks tolle perioodi peaprobleemiks

⁴⁸ Naan, G. Eesti kodanlike natsionalistide reaktsiooniline olemus. Tallinn, 1947, 72.

⁴⁹ Saarniit, H. Kodanlik Eesti, 76.

⁵⁰ Samas, 77.

⁵¹ Samas, 78.

⁵² Näit.: Sepre, O. Eesti kodanlik riik monopolide teenistuses. Tallinn, 1963; Sepre, O. Kodanliku Eesti sõltuvus imperialistlikest maadest. Tallinn, 1964; Koop, A. NSV Liidu ja kodanliku Eesti suhted aastail 1920—1928. Tallinn, 1966.

⁵³ Mattisen, E. Tartu rahu. Tallinn, 1988.

⁵⁴ Ant, J. Eesti 1920. Iseseisvuse esimene rahuaasta. Tallinn, 1990, 138—139.

⁵⁵ Samas, 140.

⁵⁶ Samas, 144.

⁵⁷ Samas, 146.

pidada küsimust: mis oli kaubandussidemete sedavõrd väikese ulatuse põhjus?

1920. aastatel on NSV Liidus seda küsimust puudutanud S. Hessen (Gessen)⁵⁸, M. Bach (tsiteeritud teos) ja G. Karus⁵⁹.

S. Hessen on oma enne 1924. aasta 1. detsembri pöördekatset piiri-riikide kohta kirjutatud ülevaatlikus raamatus käsitlenud Eesti poliitilist ja majanduslikku olukorda (erinevalt hiljem avaldatud teiste autorite töödest) suhteliselt neutraalselt. Vaid Eesti maareform on millegipärast saanud põhjendamatult negatiivse hinnangu osaliseks. Eesti—Nõukogude poliitilisi ja majanduslikke suhteid käsitledes vaatleb ta Eesti Vabariiki kui iseseisvate huvidega subjekti ning on siinseid suundumusi üsna täpselt tabanud. Hessen arutleb: «Eesti välispoliitika peaeesmärk on riigi poliitilise iseseisvuse kaitsmine ja majandusliku elujõu hoidmine. Eesti ja Nõukogude Liidu suhted on seetõttu kahe vastandliku vaate mõju all. Ühest küljest kardab Eesti erakordselt NSV Liidu püüdu Balti mere äärde (selle teostamine võib pühkida maailmakaardilt kogu Eesti vabariigi), samuti ka NSV Liidust lähtuvate kommunistlike ideede levikut. Teisest küljest avaldavad mõju majanduslikud kaalutlused, vajadus kasutada oma transiitlala seisundit Lääne- ja Ida-Euroopa vahel ning eesmärk parandada maa majanduslikke ressursse. Nende ristuvate mõjude tõttu püüdleb Eesti NSV Liiduga heanaaberlikke suhteid säilitama, kuid samal ajal hoiab oma puutumatus «kindlustamiseks» sidemeid teiste piiriiriikidega.»⁶⁰

Vaid paar aastat hiljem ilmunud raamatus kirjutab aga M. B a c h, et rahulepingus ettenähtud kaubanduslepingu sõlmimine ei realiseerunud Eesti valitsuse süü tõttu, kes ei olevat oma majandussuhteid nõustunud NSV Liiduga reguleerima järgmistel põhjustel: 1) Eesti üldine sõltuvus Nõukogude-vastasest, peamiselt Inglise diplomaatiast, kes soovis kõigi vahenditega isoleerida Eestit NSV Liidust, ja 2) Eesti valitsevate kulaklike gruppide kartus laiendada NSV Liiduga kaubanduslepingu sõlmimise kaudu oma maa tööstust, sest sellega suureneks tööliklass ja tema revolutsioonilisus.⁶¹

G. K a r u s e töös on «piiratava mentaliteet» esindatud veelgi täiuslikumalt. Püstitanud küsimuse, miks Baltimaade kodanlus, tehes kahju oma majanduslikele huvidele, astub välja NSV Liidu vastu, toob ta esile kaks põhjust: 1) Baltimaade kodanlus, nagu kogu maailma kodanlus, vihkab NSV Liitu, oma klassivaenlast, ja 2) Baltimaade kodanlus on täielikus sõltuvuses imperialistlikest riikidest ja täidab nende ülesandeid.⁶² Polevat vähimatki kahtlust, et tulevases maailma kodanluse sõjas NSV Liidu vastu on Baltimaade kodanlus vaenlaste ridades, ning suurim viga oleks pidada Eesti—Läti liitu kaitseisloomuga ühenduseks.⁶³ Eestis on asutatud soome-ugri ühing, mille ametlikult deklareeritud eesmärgiks on kultuurisidemete loomine kõigi soome hõimudega, kuid tegelikult olevat selle ühingu eesmärk kogu Soome lahe lõunaranniku ühendamine Eestiga, et rajada ühine piir Soomega. Eestlased koos soomlastega kavatsevat rünnata Leningradi, selle haldamisel tulevat aga appi suurriigid.⁶⁴

G. Karuse raamat on NSV Liidus enne sõda ilmunud tööde väärrikaks kontrapunktiks. Eesti kodanluse «paljastamisel» suurt kaugemale minna ei saanud ja 1930. aastail enam vastavateemalisi raamatuid seal ei ilmu-

⁵⁸ Гессен С. Окраинные государства Польша, Финляндия, Эстония, Латвия, Литва. Ленинград, 1926.

⁵⁹ Карус Г. Прибалтийские страны и подготовка антисоветской войны. Москва; Ленинград, 1929.

⁶⁰ Гессен С. Окраинные государства, 97—98.

⁶¹ Бах М. Политико-экономические взаимоотношения, 86.

⁶² Карус Г. Прибалтийские страны, 4.

⁶³ Samas, 9—10.

⁶⁴ Samas, 44.

nudki. Tulemuslikult jätkati aga sama suunda Eesti NSV-s. Ilmunud käsitlused põhjendavad kuulekalt ja üsna üksmeelselt Eesti—Nõukogude majandussuhete piiratud ulatust Eesti kodanluse või kodanliku valitsuse soovimatusega. Vastava teesi esitamise prioriteet Eesti NSV-s näib kuuluvat Gustav Naanile (Eesti sõjajärgses olustikus kehtib küll suurepäraselt marksistlik-leninliku ajaloo filosoofia tõde, mis hoiatab isikute rolli ülehindamise eest), kelle juba tsiteeritud väitele järgnes 1952. aasta «Eesti NSV ajaloo» järgmine kinnitus: «Kodanliku Eesti Nõukogude vastane orientatsioon ja tema sõltumus Lääne imperialistlikest riikidest takistasid aga normaalse kaubavahetuse arendamist Nõukogudemaaga. Kuni 1929. aastani keeldus Eesti sõlmimast isegi kaubalepingut oma suure naabriga.»⁶⁵

Hiljem Eesti NSV-s sel alal ilmunud töid⁶⁶ ei ole mõtet hakata eraldi analüüsima. Peamiselt on tegemist ühesama teesi esitamise nüansivahega ja selle kinnituseks erinevate illustreerivate faktide otsimisega. Mõnel määral erinevatena võib siiski ära märkida Oie Elango väite, et Eestis ilmnes 1920. aastate teisel poolel kaks voolu suhtumises kaubandusse NSV Liiduga⁶⁷, ja Otto Karma artiklis ning Juhan Kahki ja Karl Siilivase 1984. aastal ilmunud «Eesti NSV ajaloo» lühiülevaates sisalduvad vihjed, et suurtööstusliku orientatsiooni (suurtööstuse käigus hoidmine eeldanuks tihedaid majandussidemeid NSV Liiduga. — J. Valge) ummikussejooksmise peapõhjus oli valitseva kodanluse korrupsioon.⁶⁸ Seega ei süüdistata Eesti kodanlust isoleerumises NSV Liidust.

Eesti Vabariigis ilmunud Eesti majandust käsitlevatest mahukatest töödest on Eesti—Nõukogude majandussuhteid põgusalt käsitletud vaid A. Renningu omas.⁶⁹ (Raamat on ilmselt mõeldud levitamiseks NSV Liidus.) Nenditakse, et olukorda selles vallas ei saa pidada normaalseks, ning avaldatakse arvamust, et initsiatiivi kaubandussuhete arendamiseks tuleks väliskaubanduse monopoliseerituse tõttu oodata Nõukogude poolelt. Renning kirjutab: «Eestis on alati ilmnenud püüdlus tugevdada majanduskoostööd Nõukogude Liiduga. See ilmnes eriti eestlaste initsiatiivil 1923. aastal Eesti—Vene, nüüd Eesti—Nõukogude Liidu kaubanduskoja asutamises.»⁷⁰

Ojamaa ning Varmased märgivad, et Nõukogude Venemaa ei tarvitanud loodetud määral Balti riikide pakutavaid transiidivõimalusi ega nende tööstuste tootmisjõudu, ning vihjavad majanduslikule boikotile piiririikide vastu. «Sel oli kahtlemata tagamõte: suruda need riigid majanduslikesse raskustesse ja nii luua soodus pind revolutsiooniks või vähemalt pressida välja lepingutingimused, mis viiksid nad täielikku sõltuvusse Vene «tagamaast.»⁷¹

Karl Inno, tuginedes E. Kanti teesile Venemaa rahvamajanduse raskuskeskme pidevast nihkumisest itta ja kagusse, väidab, et Eesti rah-

⁶⁵ Eesti NSV ajalugu. Tallinn, 1952, 329.

⁶⁶ Brandt, E. Eesti majanduse olukord kodanliku diktatuuri perioodil. Tallinn, 1955; Saarniit, H. Kodanlik Eesti; Eesti NSV ajalugu. Tallinn, 1957; Vihalem, P. Eesti kodanliku imperialistide teenistuses. Tallinn, 1960; Sepre, O. Eesti kodanlik riik; Koop, A. NSV Liidu ja kodanliku Eesti suhted; Sauks, F. Kaubanduse arengust Eestis kapitalismi tingimustes (1900—1940). Tallinn, 1968; Eesti NSV ajalugu. III. Tallinn, 1971; Kodres, M. Kodanliku Eesti riigielarve valitsevate klasside teenistuses. Tallinn, 1971; Eesti NSV majandusajalugu. Tallinn, 1979; Eesti NSV ajalugu. II. Tallinn, 1980.

⁶⁷ Elango, O. Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925—1929). Tallinn, 1958, 69—71.

⁶⁸ Karma, O. Riiklik-monopolistlikust kapitalist kodanlikus Eestis. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1965, nr. 2, 158; Kahk, J., Siilivask, K. Eesti NSV ajalugu. Tallinn, 1984, 85—86.

⁶⁹ Renning A. Народное хозяйство Эстонии. Нарва, 1930.

⁷⁰ Samas, 44.

⁷¹ Ojamaa, H., Varmas, A., Varmas, T. Eesti ajalugu, 390.

vamajanduse kirjeldatud arengusuund (harukordselt madal väliskaubanduse käive Venemaaga, hoolimata pidevast elavamate kaubandussuhete taotlemisest) oli normaalne ja loomulik ning tingitud täiel määral Eesti tihedast geökonoomilisest seosest Lääne-, Kesk- ja Põhja-Euroopaga, mitte aga Venemaaga.⁷²

Jaak Valge oma artiklites⁷³ on aktsepteerinud E. Kanti teesi, kuid majandussidemete hüppelist vähenemist pärast «välismaadeks» muutumist põhjendanud lisaks veel mitmete Nõukogude Liidu majanduslikust olemusest (peamiselt püüd autarkiale) ja välispoliitikast tulenevate teguritega. Väidet Eesti väliskaubandusliku orientatsiooni reservatsioonideta loomulikkusest peab autor õigeks juhul, kui pidada ka totalitaarset riiki Venemaa jaoks normaalseks ja loomulikuks.

IV. Eesti—Nõukogude majandussuhted 1920. aastail ja Eesti Vabariigi majandusareng

Nõukogude autorite töödes on seda seost käsitletud moonutatult ja pealiskaudselt. Tendents ülehinnata NSV Liidu mõju Eesti majandusarengule ning šovinistlik ja üleolev suhtumine Eesti majanduse iseseisva eksisteerimise võimesse üldse ilmneb selgesti juba M. Bachi raamatus. Autor tõstab küll õigesti (kuid ilmselt võimendatult) esile positiivset impulssi, mille Eesti majandus sai 1920. aastate algul, vahendades Nõukogude Vene väliskaubandussidemeid, kuid väidab, et alates 1922. aastast, seoses enam-vähem normaalsete sidemete sisseseadmisega NSV Liidu ja lääneriikide vahel, olevat Eesti majandus üha enam süvenevas depressiooniseisundis.⁷⁴ Eesti NSV-s ilmunud tööd eraldi analüüsi ei vääri. Eesti majanduse (osaliselt sunnitud) ümberorienteerumist Euroopasse vaadeldakse kui imperialistlikest riikidest sõltuvusse sattumist, agraaripatsiks muutumist. Igati toonitatakse lääneriikide määravat mõju Eesti majandusele, samuti väliskapitali osatähtsust. Viimase osakaalu ei ole aga välja arvatud (Oskar Sepre üritus⁷⁵ ei ole tõsiselt võetav). Võimalik, et tegelikult oleks tulemus olnud hoopis väiksem kui 1913. aastal.⁷⁶

Ojamaa ning Varmased märgivad, et peamiselt Vene salakavalast survest tingituna olidki 1920. aastate mõned ajad Eestile nii rasked. «Samuti 1930-ndate aastate alguse majanduskriis olnuks palju kergem, kui kaugeate lääneriikide asemel Eesti liha ja või ostjaks olnuks lähedane ja ikka näljane Leningrad. Et Eesti sellest hoolimata nii kiiresti suutis kohaneda uute tingimustega ja säilitades oma sõltumatuse hankida enesele uusi turgusid Inglismaal ja Saksamaal, tõestab niihästi ta majanduslike dispoitsioonide kui ka nende juhtimise suurt nõtkust. Seegi näitab küllaldaselt, et ta võib tarbe korral püsida iseseisvana ka täitsa sõltumatuna Vene «tagamaa» turgudest. See oli muidugi ebaloomulik olukord, aga mitte Eesti süü läbi. Ja osalt just sellega, s. o. Vene pideva survega seletub, et iseseisvusaegse Eesti majanduslik areng ja heaolu ei kasvanud veelgi rohkem ja kiiremini, kui ta seda kahtlemata oleks teinud sõbraliku ja vabalt areneva või vähemalt puht-majandus-

⁷² Inno, K. Eesti geopoliitiline ja geökonoomiline asend, 15.

⁷³ Valge, J. Eesti—Vene majanduslik külgetõmme; Valge, J. Eesti—Nõukogude majandussuhted aastail 1920—1924. — EMI Teataja, 1991, nr. 4, 26—33.

⁷⁴ Бах М. Политико-экономические взаимоотношения, 56.

⁷⁵ Sepre, O. Kodanliku Eesti sõltuvus imperialistlikest maadest, 63—64.

⁷⁶ Eduard Poom väidab, et 1939. a. algul moodustasid välismaised investeeringud Eesti koguinvesteeringuist ülimalt 2%, tööstuses 8—10%. Niivõrd kartlikku ja nappi välismaise finantskapitali Eestisse tulekut põhjendab E. Poom sovjeti ähvardava ja halvava varjuga. (Poom, E. Omariiklusaegse Eesti majandusstruktuurist ja majanduspoliitikast. — Mana, 1963, nr. 2, 158.)

likest põhimõtteist juhitud idanaabri Eesti-poliitika puhul.»⁷⁷ Seega tunnustavad mainitud autorid Venemaa võimalikku positiivset mõju Eesti rahvamajandusele. Karl Inno kirjutab (silmas pidades küll Eesti kuumist Venemaa koosseisu), et Eesti ei vaja oma olemasoluks ega rahvamajanduslikuks arenemiseks Venemaad.⁷⁸ Tema väide, et Eesti oma riiklusaegne arengusuund oli normaalne ja loomulik, lubab arvata, et autor ei hinda tihedate majandussidemete võimalikku positiivset mõju Eesti majandusele sedavõrd kõrgelt kui Ojamaa ja Varmas.

Piltlikult öeldes peegeldavad teemat «Eesti—Nõukogude majandussuhted 1920. aastatel» rohkem või vähem paines olevad kõverpeegli tükid ja nendega kokkusobitamatud killukesed. Kõnesoleva probleemistiku korrektseks läbitöötamiseks tuleb teha veel palju tööd.⁷⁹ Ehkki NSV Liidu vastavate arhiivide poolsuletud režiim raskendab küsimuse uurimist praegugi, on aeg ja tingimused selleks ikkagi võrratult paremad kui varem.

⁷⁷ Ojamaa, H., Varmas, A., Varmas, T. Eesti ajalugu, 391.

⁷⁸ Inno, K. Eesti geopoliitiline ja geookonoomiline asend, 15.

⁷⁹ Viimasel ajal on mitmeid samme selles suunas juba ka tehtud. Käesolev ülevaade oli põhiliselt valminud, kui trükist ilmus Kulno Kala artikkel (Kala, K. Tööstuspoliitika ja tööstuse areng Eesti Vabariigis 1930. aastate teisel poolel. — Eesti TA Toim. Ühisk., 1991, nr. 2, 113—140). Autor on teinud pikema tagasivaate tööstuse arengutingimuste kujunemisele ja märgib muu hulgas, et ehkki Eestis suhtuti idanaabrisse ettevaatlikult, oli siin olemas tõsine huvi arendada majandussidemeid (lk. 115). Oma majanduspoliitikat tulenevalt ei olnud aga NSV Liit eriti huvitatud nende sidemete arendamisest (lk. 116).

Esitanud K. Siilivask

Toimetusse saabunud
25. IV 1991

Якк ВАЛГЕ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СВЯЗИ МЕЖДУ ЭСТОНСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ И СССР В 1920—1929 ГОДЫ. ОБЗОР ИСТОРИОГРАФИИ

По объективности освещения данной темы все ретроспективные материалы можно разделить на две группы — изданные в Советском Союзе и вне его.

В первой группе материалов вопросы, касающиеся Эстонской Республики в целом и ее политических и экономических связей с СССР в особенности, трактуются превратно, исходя из жестко заданной советско-центристской концепции: самостоятельность Эстонской Республики — явление временное, преходящее, а не естественное и правомерное. Эстония рассматривалась как органическая часть России.

Свертывание экономических связей между Эстонией и СССР объяснялось стремлением эстонского буржуазного правительства к изоляции от СССР. Утверждалось, что изоляция и разрыв устоявшихся контактов якобы привели к развалу народного хозяйства Эстонии. В то же время отдельные аспекты данной темы освещаются вполне правдиво.

Материалы, изданные вне СССР, достаточно объективны, но не отличаются полностью, так как доступ авторов к первоисточникам был затруднен.

В целом, образно выражаясь, можно сказать, что экономическое сотрудничество между Эстонией и Советским Союзом в 1920—1929 годы отражено кривым зеркалом, причем разбитым, осколки которого не подходят друг к другу.

ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF ESTONIA AND THE SOVIET UNION IN 1920—1929: A SURVEY OF HISTORIOGRAPHY

Written retrospects of economic relations between the Republic of Estonia and the Soviet Union in the 1920s may be divided into two groups reflecting absolutely opposite views. One group of treatments was published on the territory administrated by the Soviet Union, and the other outside its borders.

The materials about the Republic of Estonia belong among those most distorted by the Soviet history conception. The rules according to which the economic and political relations between the Soviet Union and the Republic of Estonia were examined were determined beforehand. The independent Estonian statehood had to be shown not as natural and legitimate, but as one disappearing spontaneously according to historical logic, and Estonia was to be treated as an organic part of Russia.

The negligible economic relations between Estonia and the Soviet Union were justified as an attempt of the Estonian bourgeoisie or her bourgeois government to isolate the state from the Soviet Union. Such isolation was considered to result in an unnatural interruption of relations leading to the corruption of the Estonian national economy.

Still some issues of the relations between the two countries have been looked upon quite objectively.

The other group of historians — the Estonian authors in exile — have lacked original materials to adequately examine the problem.

Therefore, to put it literally, one can say that the economic relations between the Republic of Estonia and the Soviet Union in 1920—1929 are reflected by chips of a false mirror and fractions that do not fit in the picture.